اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدريسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدريس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د يادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدريسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د يو منظم تدريسي کتاب د ليکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدريس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخيسته، چې تر دې دمخه ليکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. ياد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بنديزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او يا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې ځلورنيم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه يې په بنديزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدريس زمينه برابره شوې، له ماسره د خپل هر تدريسي مضمون لپاره د يوه تدريسي اثر د رامنځته کېدو هيله پياوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدريس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلين د خوشال د ژوندانه او مبارزو ترڅنګ د هغه فکري نړۍ ليد ته هم زيات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړيو کې ما د خپلې علمي ترفيع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته يوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفيعاتو له قانون سره سم د يو کال په موده کې بايد د ترفيع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختياوو او تنګسياوو په پام کې نيولو سره مې کله کله د ترفيع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفيع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفيعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفيع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفيع وروسته د يوه تدريسي او يا هم د يوه مرستندوی تدريسي اثر په توګه محصلينو ته وړاندې کړم، د تدريس په بهير کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډايه او بيا به يې وروسته د يوه مناسب تدريسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهير کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختياوو له امله ددې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نيمګړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هر اړخيز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۲او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو ليکنې هم شوي او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې ليکنې او کړی کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفیع د یوې ټایپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرایطو د یوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر ولیکل شي بیا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبیر واخلي او یا هم بابا هر چا ته د هغه د ذوق مطابق یو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتیا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګې لیسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د یوه بشپړ تدریسي کتاب اړتیا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د یوه مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا له دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغه د فکر هر ژور لید ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لري، په تېره بیا دا چې دا تجربې تر اوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او نایاب دی چې د زمانې پوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا، موثريت او جذابيت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ - د جمهوري رياست ودانۍ، کابل - افغانستان

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادون یې کړی دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهبازخان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه(ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم
شهبازخان د یحیی خان
یحیی خان د اکوړي و
د اکبر پادشاه په دور
د هجرت زر دوه ویشت سن و
د هغه دور بادشاه و
د پلار ځای و ما راکړ

چې تورزن یم کان په کان
چې بل نه و هسې ځوان
چې په توره شو (سلطان)
شو دخپل ولس تورخان
چې زه راغلم په جهان
قدردان شاه جهان
په ولس شوم حکمران(1)

1

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وایي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهبازخان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندۍ، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شيخ علي، شيخ علي د عطا ، عطا د بټي، بټي د انو ، انو د برګويټ، برګويټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال څرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخيز شخصيت و؛ هم شاعر و، هم ليکوال، هم تورزن و، هم توريال و، هم سياستپوه و، هم سياستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم ټبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زيات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زياتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو ليکنو کې ځای کړي او نورو ليکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو يادونه کړې او هغه يې ثبت کړي دي.

مونږ به دلته د همدغو ثبت شويو پېښو لنډيز را واخلو. استاد محمد اصف صميم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دويم ګام کې د ځينو نورو ليکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې يې ګام پر ګام تعقيب کړي دي. دا پېښې چې د تاريخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته يې په ترتيب سره وړاندې کوو:

✷ ۱۰۲۸ق (۱۶۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې لاهو (ډوب) شو.

✷ (۱۰۳۰ق، (۱۶۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبيب الله رفيع سريزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له څپر نه پرې کانۍ راپرېوته او سخت ژوبل شو.

✷ ۱۰۳۵ ق (۱۶۲۵ع):

په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشرۍ پر خټکو وشو.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع):

لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع جون- جولای):

د واده پر ورځ یې د تبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړې چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حاله بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.

✷ ۱۰۴۲ ق (۱۶۳۲ع):

په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

✷ ۱۰۴۲ق (۱۶۳۲ع):

پر عیسی خېلو یې برید وکړ.

۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۶۳۵ع ۱۷ مارچ):

اشرف خان زوی یې وزېږېد.

✷ ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۶۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

✷ ۱۰۵۰ ق د شوال لومړۍ (۱۶۴۱ ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وایي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهید شه شهبازخان

✷ ۱۰۵۰ شوال ۵ جمعه (۱۶۴۱ ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✷ ۱۰۵۰ ق، (۱۶۴۰ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

✷ ۱۰۵۰ ق ذیقعده (۱۶۴۱ع):

پر یوسفزیو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترځ کې د شهبازخان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✷ ۱۰۵۰ ق محرم شپږمه (۱۶۴۲ع اپریل ۷):

سعادت خان زوی یې وزیږید چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✷ ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د خټکو په شمال کې یې په ((رېسبې)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

* ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

* ۱۰۵۳ ربیع الاول یوولسمه (۱۶۴۳ جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

* ۱۰۵۵ق/ ذوالحجه/ لومړی (۱۶۴۵/ جنوري ۲۷):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

* ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهـــــلي د ښهرښـــــه شـــــان او شـوکـــــت و
لـــــور پــــه لـــوري ښـــکلي ښـــکلي عمـــارت و
کـــــه ددې ویلـــو حـــال لــــه مانـــه غـــواړې
پـــــه حســـاب کـــې واوره کـــال د ((قرشـــت و))
ابتـــــدا ددې بیــــان پــــه نـــــمازپېښین وه
د مـاښـــام پــــه وخـــت یـــې شـــوی نـــهایت و

* ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

لومړی ځل یې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشری لاندې برخه واخیسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ (۱۰۵۲ ربیع الثاني ۲۷ (۱۶۴۲ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

✴ ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۶۴۵ جون وروستی):
تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.

✴ ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۱۵ (۱۶۴۵ جون وروستی):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر ۱۰۵۲ د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.

✴ ۱۰۵۸ ق (۱۶۴۷ع):
عابدخان ورکړه وزېږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.

✴ ۱۰۵۹ وری دولسمه (مارچ- اپریل ۱۶۴۸ع):
دغه قصیده یې وویله:

چې موسم مې د ګلونو د ګلزار شي
نرم نرم ترشح په مرغزار شي
زر اته پنځوس کلونه د هجرت وو
د نوروز په دولسم چې دا ګفتار شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۵۹ صفره وروستۍ (۱۶۴۸ع د اپریل دویمه):

له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم وواېه.

✷ ۱۰۵۹ ق (۱۶۴۸ع):

شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):

دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):

پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه د کندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همدلته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.

✷ ۱۰۶۰ محرم (۱۶۴۹ع):

نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ وواېه: ((نظام کل وجود)).

✷ ۱۰۶۱ق د صفرې ۱۳مه (۱۶۵۵ع):

ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.

✷ ۱۰۶۲ق جمادی الاولی (۱۶۵۲ع):

د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.

✷ ۱۰۶۲ق، (۱۶۵۲ع):

دا نظم یې پر همدغه کال وواېه.

کله ما وته ویل کړې چې خدمت کړه
په خدمت کې دل نشین د شاه جهان شه
حق نا حق خونونه کړه د مسلمانو

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه هـــر شـــان یـــې خـــواروه د دوی حرمـــان شـــه.

✴ ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):
د خان مرشد حضرت شیخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتیاو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام یې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان یې هم د جنازې د بازو اوچتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.
✴ ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):
دغه یو کلنه موده یې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

✴ ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):
د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم یې د تاریخي مادې پرځای پرې اېښی دی.
✴ ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):
د اورنګ زېب د دویم ځل تخت کېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.
✴ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د تیرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سیمې ته راستون شو.
✴ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د جلبۍ پر میدان یې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وررسته دا بیتونه وویل:

هر څوک دې خپل یون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷۱۰۷۰ ق (۱۲۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

✷ ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (۱۲۶۰ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواتي مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

✷ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۲۶۱ اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګڼو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

✷ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نیمایي جمعه (۱۲۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسېرۍ بېړۍ یې وروا چولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

✷ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۲۶۵ فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوزکړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ شعبان (۱۶۶۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـــانې لـــه ښـــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
ځـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډیـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غمـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه ســـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✷ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۶۶۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر ځلـــور اویـــا و کـــال

✷ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۶۶۵ جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.
✷ ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ ق ذیقعده (۱۶۶۵ جولای):
د رنتهبور له کوټ نه یې اګرې ته بوته.
✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
فراقتنامه یې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه ســـوه شـــل بیتونـــه دي یـــوولس بنـــده بنـــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه

✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې پر دغه کال وویله:

یوهســـې ســـتوری وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز یـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــې زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــین غـــین هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــي چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ ۱۰۷۵ دنوي کال ورځ (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې هم د رنتهبور د ورځو پیدا وار دی:

هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی یـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه یـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــــه اویـــــا کلونـــــه د هجـــــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ ۱۰۷۶ ق رمضان /لسمه (۱۶۶۶ اپریل):
اشرف خان ته یې له رنتهبور نه دا وصیت نامه ولیکله:
((اووه پړکه وصیت نامه مؤکده په ډېر تاکید موشحه په مبالغه شدید، چې فرزند ارجمند، د اشرف خان واړه فرزندان جمیع خواهان، یاران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر یوه پرې تل وي، د ما د قید په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۶ ق (۱۶۶۵ع):
خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنګزېب په زندان کې ولیکله:
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتــاب چــې پــه پښــتو خوشــال انشــاء کــړ
پخــوا نــه دی انشــاء کــړی پښــتانه
کــه تــاریخ یــې د انشــاء لــه مــا نــه غــواړې
وایـــم دا بـــس دی محنـــت د بېلتانـــه

✷ ۱۰۷۶ ق ذیقعده پنځمه (۱۶۶۶ ع جون):
له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):
له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري) :
له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چـــې بهتـــر تـــر هـــر نعمـــت دی
کـــه نعمـــت دی روغ صـــورت دی
مـــا چـــې دا قصـــیده ووې
پـــه ډهلـــي مـــې اقامـــت دی
څلورمـــــــه د رجـــــــب وه
زر اووه اویــــــا هجــــــرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):
فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.
✷ ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره يې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ یادونه داسې کوي:

لنګـــــر کــــوټ مغلــــو ســــاز کــــړ
زه پــــه ننــــګ بیــــا د افغــــان شــــوم
کــــه یوســــــف و کــــــه منــــــدړ و
زه د دواړو نګهبــــــــــان شــــــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل يې هم هلته وواېه:

چــې ښــه ترویــت دخپلــې چــارې ځیــر کــړ
ځــان مــې واړه حبطــه پــه خپــل تــدبیر کــړ
پــوره زر اتیــا کلونــه پــه کابــل کــې
دا غــزل مــې پــه بیــاض بانــدې تحریــر کــړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پـــوره زر اتيـــا کلونـــه دهجـــرت وو
چـې دمـور پـه خـوا مـې ومـړ مشـر کـور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر دېرشم کال يې مور وفات شوه.

چـې د پـلار د مـرګ مـې تېـر شـو پـوره قـرن
د صـفـــرې پـــه مـــياشت ومـــړه زمـــا مـــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دا بولله يې وويله:

پـــه ځـــان او پـــه جهـــان کـــې مـــا دوه څيـــزه دي وکښلـــي
پـــه ځـــان کـــې دواړه ســـترګي پـــه جهـــان کـــې واړه کښلـــي
دوه بهـــره دوه مطلـــع لـــري کـــه دا قصـــيده ګـــورې
زر يـــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــي.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):
دا بولله يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدير
نصـــيحت ورباـــندې نـــه کانـــدي تـــاثير
د شـــوال وروســـتې ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپږته بيتونـــه کـــړل تحريـــر.

✷ ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۶۷۱ع مۍ):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.
کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

✷ ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۶۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:
د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپينې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره گلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بيـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۶۷۲ ع اپريل ۳۰):
دخيبر جنگ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امين پـه حکـم وشو او خوشال پکې د يوه محسن په توگه د هغـه ملاتـړ وکـړ، خـو پښـتنو د ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي پـه مشـرۍ څلوېښت زره مغـولي پـوځ تس نس کړ.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دريېمه /شنبه (۱۶۷۲ ع اپريل مۍ دويمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه یې د خیبر جنګ یوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دویـــــم د محــــرم ورځ د شـــــنبې کـــــال د غفـــج
نـــه غشـــي وو نـــه تـــورې چـــې مغولـــو وکـــړ پـــج
شـــینوارو افریـــدو یـــو د ډکـــې خـــوارو مومنـــدو
روپـــۍ یـــې پـــه خـــروار، یـــوړې مهـــران واړه پـــه چـــج

✷ ۱۰۸۳ ق ربیع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راوا خیسته.
✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره یې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبری و.
✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپریل ۲۷):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربین ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپرید یو ته د جرګې په نیت ورغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۷۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونیالي پر غاښې ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۷۷۳ ع می لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کتړو شل د برش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ می دویمه):

له نیلاب نه ډمبرۍ ته روغ رمټ راستون شو.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۷۷۳ ع اپریل می):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې برى په برخه شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۷۷۳ ع می څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۷۷۳ می ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۶۷۳ ع جون ۲۵):

خان وايي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ څواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوړه کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهربدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، دېرش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

✴ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۶۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د ختکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

✴ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پــــرورده کــــه دمغولـــــو پــــه نمــــک یـــــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک یـــم
د افغــــــان پـــــه ننـــــګ مـــــې وتړلـــــه تـــــوره
ننګیـــــالی د زمـــــانې خوشـــــال ختـــــک یـــــم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

د فســـاد فکـــر مـــې نشـــته خـــدای حاضـــر دی
خپـــــل ســـــاعت بـــــه تېـــــروم عمـــــر اخـــــر دی
د چـــا زړه بـــه هســـې روغ پـــه دنیـــا نـــه وي
د خوشـــال ختـــک چـــې چـــاود ځنـــې خـــاطر دی.

✴ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✷ ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړی (۱۲۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یانې مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو ښتو کې سور مخ و.

✷ ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستی ورځې (۱۲۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۲۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✷ ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستی (۱۲۷۴ع):

په تیرا کې یې ځلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستی (۱۲۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه ددې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۲۷۴ ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

✷ **۱۰۸۵** د جمادی الثاني وروستۍ (۱۲۷۴ ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اپرېدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د څڅوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا ببړۍ راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالۍ پر لار ترسیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټۍ او د خټکو سیمې ته راغلم.

✷ **۱۰۸۵** ق (۱۲۷۴ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

✷ ۱۰۸۲ ق جمادی الاول لومړۍ (**۱۲۷۵** ع مۍ):

د مردان په شمال لویدیځ **۲۵** میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیـــا لـــه کومـــه راپیـــدا شـــو دا بهـــار
چـــې پـــه هـــر لـــوري یـــې ملـــک کړلـــو ګلـــزار
د دربیمـــــې خـــــور اول کـــــال د غفـــــو و
مـــا چـــې وې پـــه برمـــول کـــې دا اشـــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع دسمبر):

د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګـــــي ځوانـــــان زمـــــا د زړه ارمـــــان دي
پکــــې بېلـــه د عبـــدال تانــــده ځــــواني وه
د غلــــيم ســــره پـــه آس غــــاړه غـــړې شــــو
د عبــــدال د مړنتــــوب بخــــره کــــاني وه.

✷ ۱۰۸۲ق/ دربیمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):

نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایــه وبخښــې نظــام ځــای یــې جنــت کــړې
کــه د پــلار پــه رضــا شــي ځنــې رضــا و
پــه دربیمــه خــور کــې ومــړ کــال ((غفــو)) و
شــپږ ویشــت کالــه یــې د عمــر وو برنــا و

✷✷✷

د نظـــام د غـــشي یـــو برابـــر نـــه دي
کــه خوشــال پــه زړه خــوړلي ډېــر تاوکــه
مګــر زړه یــې د هــاتي وي چــې زغمــي یــې
دا شــيتې چــې د خوشــال پــه زړه شــوه لکــه.

✷ ۱۰۸۲ دربیمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):

ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه یې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه یې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دایم سوات لره روان یم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سید امیرخان خوافي د دوستۍ په ویار له څوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی یې هم وکړ او دا غزله یې هم په پېښور کې وویله:

د بـــې ننګــه پښـــتنو لـــه غمـــه مـــا
لو یـــه پرېښـــوه ونیولـــه کمـــه مـــا
هـــاتي څکـــه پـــه ســـرلوړي تـــورې خـــاورې
چـــې خبـــر کـــړ د خوشـــال لـــه غمـــه مـــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ یادونه داسې کوي:

پـــه دا کـــال چـــې شـــاه عـــالم راغـــی لـــه هنـــده
صـــــلحه وشـــــوه دمغولـــــو د افغـــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امیر خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملګرتیا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا یې ددغه کال ویلې څلوریزه ده:

ســـږ کـــال چـــې کـــال د ((رحمـــت تـــم)) دی
بـــاران پـــه هـــر چرتـــه پـــه غـــره پـــه ســـم دی
پـــس لـــه شـــپږ میاشـــتو پـــه چنګـــابښ شـــروع شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــــره ورځـــــې، تــــر نــــیم ضــــیغم(*) دی.

دا بولله یې هم پر همدغه کال وویله:

شـــــپږ اووه میاشتــــې پـــــه هنـــــد پـــــه خراســـــان
چــــرته ونـــــه شـــــه پـــــه ســــم پـــــه غـــــره بـــــاران
دا ســــږ کــــال چـــې یـــې تاریـــخ ((رحمـــت تـــم)) دی
پـه وګـــړي مبـــارک دی پـه هـر شـــان.

(*) د زمري یا اسد میاشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه دا سې کوي:
چې بـاران پـه جهـان وشـو پـس لـه یاسـه
فـــتح البـــاب و پـــه تحویـــل د ســـرطان
د اســـد تـــر نویشـــتمه ورځ پـــه ورځ شـــي
پـــه بـــاران ســـره نهـــال شـــو درســـت جهـــان.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې دا سې ژاړي:
ډېـــر زمـــوږ د خپلخـــانې هلکـــان ومـــړل
داغ د زړه دی ((عبـــد الله)) د یحیـــی خـــان
پـه ((نیـک نـام)) پسـې کـه زړه درانـې چـوي
د بـــاکو خـــاطر خوشـــال شـــو پـــه ((کـــامران))

✷ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانې او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې دا سې کوي:
د نـــــو روز پـــــه دولـــــسم
میاشـــت صـــفر کـــال د غفـــط و
غـــله ګرانـــه کښـــت زبـــون شـــو
پـــــه عالـــــم نـــــازل خـــــط و

✷ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
✷ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✷ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول يې چې په روژه کې يې پيل کړي وو ، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســـر کـــال چـــې د غــــفط دی
يـــو کـــتاب مــــې پــــه نمـــط دی
پــــه روژه کـــــې الـــــتيام شــــه
د اخـــتـــر پــــه ورځ تــــمام شـــه

✴ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســـمت خـــو چـــارې راوکـــړې
ننـــداره د درســـت جـهــــان شـــوم
نـــه ګـــناه نـــه مـــې تـقصــير و
د بادشــاه پــه بنــد زنــدان شــوم
اوس زرنـــوي کـــال دهجـــرت دی
چـــې بـــاني ددې بـيـــان شـــوم.

✴ (۱۰۹۰ ق رجب دربيمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):

د کـواړ د دوډي پـه جنـګ کې يـې چې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اســـد تحويـــل زر يـــو نـــوي رجـــب و
پـــه دربـــيم د جنـــګ اغـــاز شـــو دا کـــلام
پـــه غلـــيم بانـــدې دې هســـې فـــتح تـــل وه
لکـــه دا فـــتح چـــې وشـــوه والســـلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړی (۱۲۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشه واوره د داستان
نیک و بد پکې بیان
د اویا کلونو اوس یم
په دا ماه رمضان
کال زر یو نوي هجرت دی
هم تحویل دی د میزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✷) کې وبولله:

چې مې ولیده د خپلو زویو کار
زویه واړه ځګرخون دي د خپل پلار
دهجرت زر سل کلونه نه تري کم
چې نړۍ کې مې اغاز کړه دا اشعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زما مشران زویه
چې یې کار شو امتحان
زر دوه نوي د هجرت
ګوره څه وکا اسمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:

(✷) د یو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غـــزل یـــې د هـــمدې کال وینا ده:

پارینـــه چـــارې چـــې ســـږ نـــه شتـــه خوشـــاله
دا د ســـږ چـــارې بـــه هـــم نـــه وي تـــر کالـــه
دا ســـږ کـــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفـــد شـــي
امیـــدوار اوســـه لـــه بختـــه لـــه اقـــباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):

دا بولله یې وبولله:

زه د شـــعر پـــه کـــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مـــې کړپـــه غـــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشـــت دمحـــرم غصـــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصـــه وورېـــژه دا کـــال
خدایـــه هـــومره مهلـــت ورکـــړې پـــه دنیـــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونـــه ســـم کانـــدي خوشـــال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۲۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلوېښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۲۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیـــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مـــې ښـــه لیـــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویـــم صمصـــام مـــې پـــه رغېـــده ولیـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)

ددې کال د ټولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سـږکـال چې دغـواص دی
پـه هـر لـوري دي تبـژن
د مـرګ تبـی يـو ځپـر دی
د ژونـدون تـبی بـل ځېـر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بخـت نـاک پـه دوه هفتـې شـي
تـر فـانـي جـهانـه سـېر
ژونـدی و درويشـت کـاله
زلـميتوب شـه بـاندې زلېـر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ع):

ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل يوې مېرمنې د بختناک دمور، د يوه زوی ((بختناک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

د غـواص د کـال وبـا
خـدای يـې مـه راولـه بيـا
بختنـاک مـې پکـې ومـړ
مـور مـې هـم بـو تـه قضـا
يـو هلـک يـې و راپـاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپســـــې شـــــه زر فنـــــا
ســــــرفراز د ســــــعادت و
ښــــه لمســــی مــــې و زېبـــا
پــه دا کـــال لـــه مـــا قضـــا کـــړ
پـــه ارمـــان ارمـــان جـــدا
کـــال حصـــغ شـــو وبـــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتـــه شـــا
یـــو خوشـــال دا دعـــا نـــه کـــا
درســـت جهـــان کـــا دا دعـــا

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۲ ع):
پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو ختکو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

مـــا د معظـــم پـــه لیـــدو مینـــه ماتـــه نـــه کـــړه
څـــه د قضـــا رنـــځ و پـــه هفتـــه کـــې څـــه و څـــه شـــو
دریغـــه دریغـــه دریغـــه کـــه یـــې مـــرګ پـــه بدلېـــده وای
څـــو بـــه مـــې پـــرې ورکـــړل، ولـــې مـــرګ مېلمـــه د ده شـــه
ښـــه تـــاریخ یـــې راغـــی (بـــې بـــدل معظـــم)
خوشـــال دده نیکـــه دی، دنیکـــه یـــې داغ پـــه زړه شـــه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):
دیوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.
✷ ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۶۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړۍ.

محمد اسمعیل یون

سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله ستړي او نیمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقیقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا الیه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکیو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دویم څپرکی

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخیل خاوند و. له خپلو ګڼو سیاسي او ټولنیزو بوختیاوو سره سره یې یوه شېبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار یې ولیکل.

که موږ د خوشال سیاسي او ټولنیز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بیا د هغه لیکلو اثارو ته پام وکړو، نو ویلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر لیکوال دی چې د نړۍ هېڅ لیکوال هم په داسې یو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنیز او سیاسي چاپېریال کې دومره اثار نه دي لیکلي.

ختیځپوه میجر راورټي انګریز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخیل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر لیکل شوي چې تر ده دمخه خو یې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صمیم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تراوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تراوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان خټک:

دا دېوان د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ یا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان خټک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کریمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه یې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان خټک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان خټک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه یې ۵۲ مخه لري او دویمه برخه یې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصیدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بیا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خټک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و او پر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجید افغاني په مقدمه یو ځل بیا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۶۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکتر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړې دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۶) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۶) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر داسې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې ۱۰۸۵هـ ق دی. دا کتاب پر ۱۹۵۳م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او ۲۷ مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خلیل په حاشیه او سمون پر ۱۹۸۵م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا یوه مثنوي ده، چې پر ۱۰۸۲هـ ق کال لیکل شوې او د سوات د سیمې جغرافیایي، ټولنیز او کلتوري حال په کې بیان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبیبي پرې سریزه لیکلې ده، د پېښور د اسلامیه کالج د انګریزي ژبې پروفیسور شکیل احمد، سوات نامه په انګریزي ژباړلې او حاشیه یې پرې لیکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ایم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خلیل په سریزه پر ۱۹۸۲م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوا تنامه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې لیکل شوی دی. د لیک نېټه یې ۱۰۸۹ه ق کال دی. فقهي مسایل په کې ځېړل شوي دي. یو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر ۱۹۵۲م کال د محمد عبدالشکور په سریزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن یې (۲۵۰) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د ۲۸۲ تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې ځېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۲۳ل کال چاپ شوې ده. خو درېیم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۶۲هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته ځرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر ۱۳۴۵ل - ۱۹۶۶م کال په کابل کې دپښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن ۲۷۸ مخه او د کابل چاپ ۱۴۵ مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځيري يا خط نامه:

دا د ليک يو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبيب الله رفيع په حاشيه او هڅه د خوشال ريسرچ سيل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدايه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسايلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې ديني مسايل پکې څېړل شوي دي.

۴- بياض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال يو ډېر ښه اثر دی. ځينې تاريخي برخې هم لري، چې افضل ختک په تاريخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د تورې او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائينه:

دا هم يو ديني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- ختکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د ختکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا ليکنه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان ختک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبيب الله رفيع په سريزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان ختک بل اثر دی چې افضل خان ختک په تاريخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای يې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر يې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژند نه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا يو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبيب الله رفيع پرې سريزه ليکلې او سمون يې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتيا او سريزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندو کوهنامه:

د خوشال بابا يو منثور يونليک دی، چې د دده دوو جگړه ييزو سفرونو بيان کوي. ددې يونليک متن هم له تاريخ مرصع څخه را اخيستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنگ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سريزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصيتنامه:

د خوشال بابا يوه بله ليکنه ده چې په تاريخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندي کړې ده. دا ليکنه په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لگښت د پښتني فرهنگ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا برابر شوی او د سريزو په گډون يې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې ليکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصيحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځيني خواوي

خوشال بابا د علم او تفکر يو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورليد ته متوجه کېږي، د ژوند يو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تياره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتيا لري، موږ به دلته په ډېر لنډيز او چاڼېز ډول د بابا د فکر ځينو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې يو شخصيت يې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند ، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنيوکې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستوري بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو ، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼ دي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایء) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم. لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر د ېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول د هغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وایي:

صـــورتګر چـــې ښـــه صـــورت پـــه دېـــوال ســـاز کـــا
کـــــل عـــــالم پـــــه صـــــفت ژبـــــان د راز کـــــا
د هغـــــه نقـــــاش پـــــه صـــــنع نظـــــر نـــــه کـــــا
چـــې لـــه څـــه څـــاڅکي نـــه دا نقـــش و طـــراز کـــا
ســـترګې، وروځـــې، پـــوزه نـــور کېـــږدي پـــه مـــخ کـــې
غـــاښ و شـــونډې، ژبـــه، خولـــه ســـره پـــرداز کـــا
یـــو ســـر بـــل ســـر پـــه ســـر جـــوړ کـــا دوه غوږونـــه
چـــــې پـــــه دواړو اورېدنـــــه د اواز کـــــا
بنـــد پـــه بنـــد د لاســـو ګـــوتې و بلـــه کېـــږدي
ســـر ترپایـــه درســـت صـــورت ســـره یـــو رازکـــا
کـــه څـــوک زرکتابـــه وکښـــي لـــه دې بابـــه
کـــه پـــه کښـــل شـــي زر بـــه نـــور پســـې اغـــاز کـــا
هـــر وښـــته چـــې پـــه صـــورت بانـــدې لیـــده شـــي
کـــه پـــرې ځیـــر شـــې د شـــناخت ور بـــه درتـــه وازکـــا
خـــاص بنـــده د خـــدای هغـــه ګڼـــه خوشـــاله
چـــې د ځـــان پـــه معرفـــت یـــې ســـرفراز کـــا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وایي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وایي چې د خدای(ج) او

---

[1] د خوشال ختیک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((دانسانيت له عنصر نه د حيوانيت او ملکيت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانيت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نيسي، نو يو استاد ته اړتيا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شيخ ، مرشد او پير وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې يو مرشد درلود، دی د حضرت شيخ رحمکار کاکا مريد و لکه چې وايي:

((طريقت کې مقلد د شيخ رحمکار يم))

او په يو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکيه په خدای ده   بيا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که يو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو يو صفت يې دا هم دی چې هغه مرکزي حيثيت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخليق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړی درجه د فنا فی الشيخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بيا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تيار شي او له دې مرحلې نه بيا د فنا فی الله او په پای کې بيا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وايي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې يې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائيناتو تسخير خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیــــا هالـــــه د یګـــــانګۍ لــــه حالــــه لاف کـــــړه
تـــــه د غیـــــرو اندېښـــــنې لـــــه زړه خـــــارج کـــــړه
***
تـــــرې پـــــه ســـــل رنګـــــه ګلونـــــه شـــــګفته شـــــي
هـــر ســـړی چـــې خاکســـاري واخلـــي ځـــان خـــاک کـــا
***
چـــــې دې زړه هغـــــه بـــــه ووینـــــي خوشـــــاله
خـــو یـــــوه قطـــــره کـــــه تېـــــر شـــــي تـــــر درختـــــه
***
تـــــر مطلوبـــــه پـــــورې شـــــرط د رســـــېدو دی
کـــــه تمامـــــه لار پـــــه وینـــــو شـــــي الـــــوده
***
نـــــور څـــــه نـــــه شـــــته لانـــــدې بانـــــدې
واړه دی دی چـــــــــې څـــــــــه کانـــــــــدې
***
یـــو وهـــم کـــه څـــه دې چـــې پـــه خلکـــو بانـــدې پـــېښ شـــو
دنیـــا دنیـــا هـــېڅ نشـــته کـــه نمـــود کـــه نـــا نمـــوده
***
مـــــخ د یـــــار لـــــه خـــــط و خالـــــه مســـــتغني دی
د غنـــــي وي هـــــر اســـــباب لـــــه خپلـــــه کـــــوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جـــدايي نشـــته وصـــال ځینـــې بعـــد وهـــم وخیـــال دی
لـــه هغـــه چـــې هـــم خانـــه وم هـــم خانـــه یـــم لا تراوســـه
هغـــه شـــان لـــه خپلـــه یـــاره بـــې وکیلـــه بـــې ریبـــاره

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشـــال چـــې یګانـــه وم یګانـــه یـــم لا تراوســـه

***

یــــار مــــې هســــې رنګـــه ځـــای ونیـــو پـــه ســـترګو
چـــــې د هــــــر لـــــوري تـــــه ګـــــورم واړه دی دی

***

خـدای یـو هسـې فکـر راکـړ   چـې یـې ملـک راتـه رڼـا کـړ
چې پـه ملـک پـه ملکوت دی   پـرې خبـر یـې زړه زمـا کـړ
پـــه اعلـــی پـــه اســـفل واړه   رابښـکاره یـې هـر اشـیا کـړ
کــه پــه نــورو تــوره شــپه ده   پـه خوشـال یـې سپین سبا کـړ

یــــار د مـــا څـــه پـــه کـــور دننـــه ناســـت و
زه بـــې روحـــه ګرځېـــدم دده پـــه مرســـته

***

یــار پــه هــر لــوري جلــوه کــا ورتــه ګــوره
کـــه دې نـــه دي د لیـــدلو ســـترګې پټـــې

***

کـــه دې ســـترګې د عرفـــان شـــته مبـــارک شـــه
د ګلـــزار پـــه ننـــداره چـــې اســـتقلال کـــړې

***

یـــو مـــې بیامونـــد پـــه هـــر څـــه کـــې
چـــــې مـــــې وکـــــــړ د زړه ســـــیر

***

ذرې تــه چــې دا ســې بــربښې منوره
کـــه پـــوهېږې دا بربښـــنا دې ده لـــه لمـــره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهير کې تر (۲۵۰) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصـــلحت بندونـــه جـــوړ کـــا
چـــې د عشـــق ســـيلاب پـــرې راشـــي واړه نـــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

محمد اسمعيل يون　　　　　　　　سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې يې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

بندوبست د پښتو شعر ما پيدا کړ
ګنه شعر د پښتو و غير سيال
نه يې وزن نه تقطيع نه يې عروض وو
دوه مصرع يې د ضعيف بحر دوه تال
د غزل يې نه مقطع نه يې مطلع وه
نه صفت نه يې تشبيه نه يې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شيدا بلبله پروبال
ګلدستې يې لور په لورپه ملک خورې شوې
تر کابله تر کشميره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت يو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب يې زيات معلومات په خپله شاعرۍ کې بيان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو بايد دايرة المعارف يې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه يوازې په شاعرۍ، تاريخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه بايد پر فلسفه، بيولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست دېوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځينو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو يې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې يې پښتو شاعري ډېره زياته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سليقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو يې بيا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه يې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبيه کې
پښتو ويل مې عين تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي يا ايهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شيراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر يو ناپايه سرچينه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چينه را وخوټېدله او بيا دده د عمر ترپايه پورې همدا سې رڼه او بهانده

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا څو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سرِ کال

خوشال بابا د يـو اور ژبـي شـاعر او ليکـوال پـه توګـه پـر خپلـه ژبـه داسـې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې د بر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو پـه نظم کې يـې اچولـه، کـه بازنامـه هـم، طبنامـه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که مـوږ د دنيـا لـه هر شـاعر سره د خوشـال بابـا شـاعري پرتلـه کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شـاعر پـه کـلام کې نـه ليـدل کېـږي. د هغـو اکثـرو کې يـوه مـانيزه برخـه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خـو د بابـا پـه کـلام کـې دا ټـولې رنګـارنګۍ شـته، نـو ځکـه خـو يـو ايرانـي ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنايي او سعدي په تصوفي يا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يـو څـو اړخيـز شخصـيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند څو خواوې رانغاړلي دي او دده د کـار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخيز شخصيت مطالعه کوي، نو هر اړخ يې چې مطالعه کوي، په پيل کې ورسره داسې فکر پيدا کېږي، چې خوشال به يوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځير شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره يې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي ليد ته متوجه کېږو، نو هلته مو يو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسايل يې تر رياليستي دايرې اخوا په يو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه يې د خوشال خان له افکارو نه اخيستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان د ملي وحدت نظريه يې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((بايد قبايل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګريه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې يو تعريف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس يې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ويلي يې دي:

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــا چـــې نظـــر وکـــړ پـــه ذرات پـــه موجـــودات
ګـول پـه جهـان راغلـم تـرې بـه ګـول دروم هیهـات
یـو څـادر ترمیـان وي فهـم پـاتې شـي لـه کـاره
دا هـــومره کیســـې هـــومره ادراک د ســـموات
هـېڅ نبـي ولـي یـې درسـت اسـرار مونـدلی نـه دی
لویـــه کارخانـــه ده کـــه وګـــورې کاینـــات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاینات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له مادیت نه ماورا له هر څیز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپرېدو شي او د انسان خیالات چې هر څه وي دا دي چې کاینات یو بې منعقده څیز دی، په اتفاق سره پیدا شوي دي او په اضطراري ډول لګیا دی کار کوي، هېڅ غایه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وینا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی یې نه شته، نو شاید خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ویلي یې دي:

دا عالم ریګ روان دی که یې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د یو څیز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څیز څخه انکار کولای نه شي، یانې دا چې هغه شیان چې تر ایجاد دمخه یې نه منل، تر ایجاد وروسته یې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې یې د انسان روح ته حواله کړې، نو د یقین رڼا یې زیاته شوه او ویې ویل چې:

ډېـــر عـــالـــم زمـــا پـــه یـــاد
راغـــــی تېـــر شـــو لکـــه بـــاد
هـــــم دا هـــسې راشـــي تېـــر شـــي

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــــس ځـــــای نـــــه لـــــري استـــــاد
عـــجـــــب لـــويــــــه کـــــــارخانه ده
چـــــې پيـــــدا کـــــړه لـــــوی استـــــاد

بيا وايي:
هـــــر تنـــــاب يـــــې و دانـــــا وتـــــه معلـــــوم دی
دا خېمـــــــه ولاړه نـــــــه ده بـــــــې تنـــــــاب

***

ګـــــل تـــــه چـــــا دا هســـــې زېـــب او حســـــن ورکـــــړ
چـــــا يـــــې هســـــې نـــــه پـــــه نـــــه پـــــانې پرانســـــتې

خو د ماورای طبعيت يا ما بعد الطبعيت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وايي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وايم
هـــمېشه کوه له نفس سره جـهاد

خوشال بابا بيا د خدای پېژندنې پـه فلسـفه کې دومـره خپـل نظـر ژور ځغلولای چې په هر څه کې يې د خدای (ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې يې هغه ليده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې لـه ډېـرې پيـدا ييه ناپديد شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه يوه بيت، يو کتـاب ليکلـی او د هغـه دا شعر يې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي ليد لري چې پر يوه بيت يې هم يـو کتـــــــــاب ليکـــــــــل کېـــــــــدلای شـــــــــي.

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلي. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړې او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د ربښتیاینې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وایي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــپږ پېـــړۍ
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بیـــړۍ
رعیـــت مـــې یوســـفزیه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې یـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغـــــول لپـــــاره مــــا تــــورې وهلــــې
پښــــتنو بــــه راتــــه کــــړې ډېــــرې کنځلــــې

یادا چې:

چـــې منصـــب مـــې د مغـــول خـــوړ يـــو ملـــک وم
چـــې منصـــب د مغـــول نـــه شـــته اوس ملـــک يـــم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نـــا خلـــف مــــې حوالــــه کــــړ پــــه تقــــدير
نصــــيحت وربانــــدې نــــه کانــــدي تــــاثير
خــــوی خصــــلت چــــې ازلــــي وي نــــه نــــورکېږي
پــــه ارشــــاد او پــــه تلقــــين د کامــــل پيــــر
بــــد فرزنــــد دې خــــدای د هېچــــا پيــــدا نــــه کــــا
پــــه خصــــلت يــــې پــــلار پــــه ځــــان دی مــــور پــــه ويــــر

یا دا چې:

زمــــا زويــــه د ننــــګ نــــه دي غړيتــــار دي
پــــرې پــــوهېږم چــــې همــــه واړه مــــردار دي
نــــه يــــې لويــــه انديښــــنه نــــه يــــې لــــوی کــــار شــــته
د مغولــــو وطبــــاخ وتــــه تيــــار دي
د منصــــب د اضــــافو خبــــرې کانــــدي
پــــه عــــزت، پــــه حرمــــت کلــــه خبــــردار دي
اتفــــاق، يګــــانګي يــــې ســــره نــــه شــــته

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګـــــي روان پــــــه بېلــــــه بېلــــــه لار دي
نـــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اند ېښنـــــنې يـــــې د نــــاکس، د ناســــردار دي
شـــکايت لـــه نـــورو مـــه کـــوه خوشـــاله
چـې خپـل زويـه هـم پـه ننـګ لـه تـا ويـزار دي.

***

چــــې پيـــدا دي همګــــي زمـــا لــــه ځانــــه
کــــه پنځـــوس دي کـــه شــــپېته دي داغ د زړه دي

***

يـــــو و پـــــلار نيکـــــه تـــــه نــــه شـــــو
همګـــــــي د مــــــور پــــــه شــــــان

***

اشـــرف ســـر تـــر ســـره نفـــس امـــاره دى
پــــه حســـد پــــه حماقـــت کـــې اواره دى

***

د مــــور پـــــلار نيکــــه تــــه نــــه دي
دا نــــــاکس دي لابـــــــل شـــــــان
پــــه ژونـــدون مـــې خپـــل ځـــاى ورکـــړ
بانــــــدې زه شـــــــوم مهربـــــــان

***

يـو خـو لا پـه کـې افـت شـول تـر دا ميانـه
خـوک ((بهـــرام)) غونـدې بـد بخت بخيـل شــي

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

***

چې هېڅ کار نیولی نه شي استوار
په شامت یې خپلخانه شي تار په تار

څوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنګسه له خپله پلاره شي ویزار
څوک ((مالو)) غوندې ((جلو))غوندې پیدا شي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خیره
ده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زیست دی له ناکامه
نور دي نوم زما په زویو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وینا په دا تمامه

***

چې په ځای یې نا قابل زویه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

لـــه خټکـــو نـــه مـــې هـــومره زړه نـــاخوښ دی
چـــې توبـــه دهمګـــي خټـــک لـــه نامـــه
د نعمـــت پـــه قـــدر هـــېڅ خبـــردار نـــه دي
نـــوم خټـــک بـــه مـــې خـــلاص نـــه وي لـــه انعامـــه
خټـــک واړه د دودام دي کـــه يـــې ګـــورې
څـــوک بـــه څـــه غـــواړي د خپلـــو لـــه دودامـــه
د وفـــا پـــه ځـــای همـــه واړه جفـــا ده
چـــې بـــه ماتـــه رســـېده لـــه خپلـــه قامـــه
کـــه پـــه تـــوره خټـــک خپـــل کـــړې ګنـــې خپـــل شـــي
کنـــه هـــېڅ بـــه يـــې خپـــل نـــه کـــړې لـــه اکرامـــه

***

چـــې زمـــا اختيـــار يـــې خـــوار کـــړ
خـــدای دې خـــوار هغـــه خټـــک کـــا

***

درســـــت خټـــــک زمـــــا پـــــه دور
نـــــامور شـــــو پـــــه دوران
کـــــه خټـــــک پـــــه مځکـــــه پـــــروت و
پـــــاس مـــــې يـــــووړ پـــــه اســـــمان

***

محمد اسمعیل یون

سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحـــص کـــه څـــوک د خـــوږ ژړونـــو کانـــدي
د خپـــل قـــام لـــه لاســـه ورک خوشـــال ختـــک دی

خوشال بابا د ختکو تر انتقادي دایرې او نیوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دایره کې داخل کړي او هغه نیمګړتیاوې چې په پښتنو کې دي هغه یې یوه یوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی لیکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنیز ژوند بلد وي او هغو ته یې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نیمګړتیاوې هم څېړلي او نیوکې یې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداري دي، چې د هغوی ښېګنې او بدګنې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند برې:

لېـــوني شـــول پښتـــانه پـــه منصـــبونو
خدایـــه مـــا ژغـــورې لـــه هســـې غضـــبونو

***

پښتـــانه لکـــه مګـــس وربانـــدې ګرځـــي
ورتـــه ایښـــی دی مغـــل د حلـــوا تـــال

***

شـــرم دی ننـــګ دی کـــه ډار د ســـر دی
ســـمه مـــې پرېښـــوه ځـــای مـــې غـــر دی
پښتـــانه واړه دمغـــول شـــوروا خـــوري
ماتـــه یـــې پـــاتې دا شـــور و شـــر دی

***

محمد اسمعیل یون　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زيات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتيا وايم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور يې ون پيدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اووه پيړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــه توفیـــق د اتفـــاق پښتـــانه مـــومي
زوړ خوشـــال بـــه دوبـــاره شـــي پـــه دا ځـــوان

***

پښـــــــتانه د ادم زاد لــــــــه زاده نــــــه دي
د عفریـــت دی کـــه د دیـــو دي کـــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو یې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه یې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدا رنګه نور مغول هم.

تفـــاوت د خپـــل پـــردي وربانـــدې نـــه شـــته
کـــه یـــې ګـــورې اورنګزېـــب بادشـــاه ګمـــراه دی
دا لاځـــه چـــې هندوســـتان تـــوره تیـــاره ده
پـــه هـــر ځـــای دده د خویـــه بویـــه اه دی
د اورنـــګ بادشـــاه پـــه دور ارام نـــه شـــته
چـــا ویـــل چـــې جهـــان ځـــای د ارامګـــاه دی
کـــه زینـــت و تـــه یـــې ګـــورې یـــو یزیـــد دی
کـــه طاعـــت وتـــه یـــې ګـــورې اهـــل الله دی

***

وخـــت د اورنـــګ شـــاه دی   د هـر چـا تسـپې پـه لاس دي
خـــدای[ج] ځینـــې خبـــر دی   پـه اخلاص کـه پـه لبـاس دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پــلار یـــې پـــه بنــد ، ورور یـــې بنــد بنــد کــړ
ځـــان یـــې هـــم شـــیخ، هـــم دانشـــمند کـــړ
اوس پـــه غـــزا کـــې خپـــل ځـــان غـــازي بـــولي
پـــه څـــو څـــو رنـــګ یـــې، خپـــل ځـــان څرګنـــد کـــړ

***

خانـــــان یـــــې واړه تـــــلاوت خـــــوان کـــــړل
د هنـــــد هنـــــدوان یـــــې دانشـــــمندان کـــــړل
وخـــت داورنـــګ دی عمـــل یـــې هـــېڅ نـــه شـــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــیخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــــب بادشـــــاه د واړو دی انځـــــور
پـــه هغـــه چـــاره قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاره شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

محمد اسمعیل یون   سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمګير کېناست
پـــه خـلـکـو کـانـې د اسمان پـرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د يـو والي هيلـه کـوي، چـې ټـول پښتـانـه بـايـد لـه کـنـدهـار تـر اټـکـه د ننـګ پـه کـار کـې پـټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټـــول پښـتـــون لـــه کـنـــد هاره تـــر اټکـــه
ســـره يـــو د ننـــګ پـــه کـــار پـــټ او اشـــکار

***

ناګهـــانې پـــه دا ملـــک فســـاد بنيـــاد شـــو
د مـــا هـــم د تلافـــۍ کـــار را پـــه يـــاد شـــو

***

نـــــن د وارو پښـــــتنو پـــــه ننـــــګ ولاړ يـــــم
دا چــــې هســــې پــــه هــــر در هــــر درنــــګ ولاړ يــــم
چــــې پښتـــــون شــــوم پــــه داهســــې ســــپينه ږيــــره
نــــور مــــې خــــدای مــــه کــــړه مغــــول وايــــم پــــه خيــــره

***

و مغــــول و تـــــه بــــه نـــــن کــــړم اټــــک پولـــــه
ملـــک بـــه خـــلاص کـــړم د مغـــول لـــه غالـــه غولـــه

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړې، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړې، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولې او خلـک پـرې تېرباسي. خوشال تـل دا ډول شيخان غندلي او لـه دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړي
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې گرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو ، ځان په فلک کا

نعوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړي
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــــه پـــــه مــــخ د قــــدوري مبصــــر شــــوي
کتابونــــه پــــه ســــر کېـــږدي ځـــان مــــلا کـــا
پــــه هـــر کلـــي علـــت ګرځـــي ټګــي غـــلا کـــا
کېنـــي شـــرع پرېکـــوي پــــه رشــــوتونو
ځــــان قاضــــي کــــا پــــه غلــــط روايتونــــو
و هرچاتــــــه مســــــلې د ســــــخاوت کـــــا
خپلــــه خونــــه ډکــــوه بلــــه غــــارت کـــا
پــــه مســــجد راځــــي پنځــــه وختــــه اذان کــــا
چـــې ذکـــات سرســـايه نـــه وي مســـجد وران کـــا
د ميــــراث مالونــــه خــــوري لــــه ظالمــــانو
نــــوم پــــه ځــــان بانــــدې کېــــږدي د عالمــــانو
پــــه دا هســــې علــــم برنــــد کېنــــي مــــلا يـــي
و عــــالم تــــه ميــــراث خــــور د انبيــــا يـــي
نــــه يــــې کښــــل زده، نــــه لوســــتل زده، تــــل ټګــــل کــــا
تعويذونــــه ورکــــوي پــــه دروغ کښــــل کــــا
پــــه نــــاروغ يــــې خوښــــي لا زياتــــه تــــر روغ شــــي
ثښــــت، تعويــــذ، دعــــا، هيکــــل کــــې پــــه دروغ شــــي
لا رنځــــور غريــــب صــــحت نــــه وي مونــــدلای
چــــې اخــــون وي اخيســــتو تــــه ورنيــــولای
کــــه پــــه ورکــــړه کــــې څــــه درنــــګ څــــه خــــو تعطيــــل وي
پــــه غوغــــا پــــه شــــور و شــــر يــــې قــــال و قيــــل وي
چــــې دا زر هســــې ناســــازې کــــا اغــــازې
خپــــل مقصــــود مطلــــوب حاصــــل کــــا پــــه ناســــازې
چــــې څــــوک تــــرس لــــه خدايــــه نــــه کانــــدي غلــــول کــــا
اس بــــه پريــــږدي زيــــن بــــه بانــــدې پــــه جاهــــل کــــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریـــــــدي پــــــه کـــــلا پـــــه نمبـــــره ده
کـــــه پیـــــري مریـــــدي دا ده مســـــخره ده
څـــوک پـــه پیـــر او پـــه مرشـــد څـــه لـــره ویـــاړي
خپـــل مـــراد دې همګـــي لـــه علمـــه غـــواړي
شیخ پـه ګـوټ کې ناست دی چې د نفس سره غـزا کـړم
چـــې شـــي تـــورو تـــه وړانـــدې غـــزا داده

***

پـه خولـه کلیمـه لـولي نمـونځ روژه کانـدي کـافر شـته
دعـــوې کـــا د شـــیخیه، تـــر شـــیطانه لا بتـــر شـــته
لـــه کـــوره لوټـــه واخلـــي، اســـتنجا لـــره روان شـــي
تقـوی تـر هسـې حـده، پـه ولجـه یـې وړي کـه زر شـته
یوځـــای الـــوده نـــه دی پـــه دا هســـې دروېشـــانو
پـه دا دور کـه ګـورئ دا ناپـاک پـه هـر کشـور شـته
چـې خـاص د زمـانې دي حـال یـې دادی، نـور وګـړي
د غـوا وو د خـرو د کلـي دی خـالي نـوم بانـدې بشـر شـته
چـــې حـــال د پرهېزګـــار و سراســـر واړه دروغ شـــو
رښـتیا غـواړي لـه چانـه چیرتـه پـاتې دا هنـر شـته

***

شـــیخان چـــې هســـې اوږده نمونځونـــه کـــا
پـــه کـــې باغونـــه اســـونه جونـــه کـــا
پـه کـې رنګـین رنګـین ګنـډي وریښـمین سـکڼي
پـــه کـــې د ســـپینو د ســـرو ګنجونـــه کـــا

***

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمـــــونځ، روژه چـــــې د ريــــا دپـــــاره کيــــږي
لـــــه اســـــمانه بـــــه لعنــــت بانـــــدې اوريــــږي

***

کتابونــــــــه د اســــــــمان د ځمکـــــــــې لــــــــولي
پـــــه عمــــل يـــــې فـــرق د ځمکـــــې د اســـــمان دی
پـــــه بــــاطن يـــــې زړه ګومـــــان ســـــره ترلــــی
پـــــه ظـــــاهر ويـــــل پــــه ژبــــه مســـلمان دی
پـــــه خبــــرو کــــې يــــې فــــيض مونــــده نــــه شــــي
مذبـــــذب پــــه قــــول پــــه عهـــد پـــــه پيمـــــان دی
پـــــه طاعــــت پــــه عبــــادت کــــې کــــه بلعــــم شــــي
پـــــه اخـــــر انـــــس پــــه نغوتــــه بــــې ايمــــان دی
زه خوشـــــال ختــــک بنــــده د هغــــــه چـــــايم
چــــې يــــې رو د زړه د خــــولې ســـــره يکســـــان دی.

***

تـــــل قــــرآن د وړانــــدې ايښــــی قــــرآن لــــولي
ولـــــې هــــېڅ عمــــل يــــې نــــه وي پــــه قــــرآن

***

خوشال بابا د يو لوی مفکر او سالار اديب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو ليکوالو ادبي نيمګړتياوو ته يې هم ګوته نيولې، آن پر داسې ليکوالو يې نيوکې کړې، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا د مخه د بر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزې تر لیکنو زیات و، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویـــزه لـــه یـــوه لـــوري راپیدا شـــو
پـه لـږ علـم پـه دا ملـک کـې لـوی مـلا شـو
د روښـــان خیرالبیـــان یـــې ولیـــدلی
هغـــه هـــم مجهـــول بیـــان و ناســـپندلی
ده چـې خوشـې میـدان بیـا مونـد سـخنګوی شـو
پـه ویـل کـې یـې چـې زړه و هسـې تـوی شـو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی
کـــه یـــوه مســـره پـــه شـــل بلـــه پـــه ســـل ده
نامربوطـــه ناموزونـــه پـــه ویـــل ده
مســـلې لـــس نظـــم کـــړي پـــه پښـــتو دی
درتـــه څـــه وایـــم چـــې څـــه دي د ایســـتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هـــر هـــر بیـــت د قصـــیدې چـــې در مرجـــان دی
پـــه پښـــتو کـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
قصـــیده د بوصـــیري ترجمـــه کـــړې
عربـــي یـــې تـــر پښـــتو مضـــحک راوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخزن مې د اخون چې تمامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه يو بحر ما موندلی
يو کتاب دی درويزه سره جوړ کړی
د سوات خلک يې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بيان په کې بې ځايه
په کې بد د حسين وايه يزيد ستايه
په حيرت به واړو ګوتې وچيچلې
د اخون په مخزن چا ګوتې کښېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما ميزان ميندلی نه دی
ميرزا په دا زبان کې ويل کړي دي تللي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا دېوان مې ومنده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډۍ چې به يې شخوند کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د موږه په حساب دي
هیڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر داني وشه په ژبه
چې د شعر درداني پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر در و هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه يوازې د خپلې ټولنې يو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو يو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزيه کړي يې دي او په ټولنه کې يې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د يوه ټولنيز او سياسي شخصيت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقيق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې يو لوړ سياسي او ټولنيز شخصيت د (دستار سړی) شي نو بايد شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر يو په خپله دستارنامه کې تشريح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارينه لپاره يو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې يو بل سره توپيروي خوشال بابا وايي:

مرد به نه شي په ګفتار — څو پيدار نه کړي کردار
چې دي وکنځي مرد نه دی — که له تانه وي په ډار
چې څه دی خو انتقام دی — د مردانو کار او بار
چې عزت ورځخه نه وي — هغه مرد نه دی په کار
هم مهره له هم زهر — ښه مردان دي لکه مار
چې هم تندر هم باران دي — تر هغو مردانو ځار
مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زرو، نه دينار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت، د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لري، نه پلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مرد هغه چې همت ناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ یې مخ، قول یې قول، عهد یې عهد
نه دروغ نه یې فریب نه تش تباک
لږ ویل ډېر یې کول په خاموشۍ کې
د غونچې غونډې خوله ډکه، سینه چاک
چې خبره د پستۍ د بلندۍ شي
په لويي لکه اسمان په پستۍ خاک
په تمکین کې لکه سبر، په سخا کې
په هر لور څانګې ږنګوري لکه تاک
لکه ګل شګفته روی تازه په باغ کې
همېشه د ښو بلبلو پېري بلغاک
چې دا هسې ښه ویل کا زه حیران یم
چې خوشال راوړ له کومه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وايي:

مرد به غیور وي مرد به صبور وي
هم به په عفو په کرم مشهور وي
نامرد هغه دی په حقیقت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا څو توکه یې له دله دوروي

***

که د مردانو په دین این یې
نه بند په سره یې نه بند په سپین یې
که نه دي تخت شته نه دي افسر شته
قیصر د روم یې فغفور د چین یې

***

څو وانخلې له غلیمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
چې د ننګ او د ناموس اندوه یې نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
چې د بل ترلاسه ورغی د بل شو
مرد به خپل لري د خپل فکر زمام

***

په جهان کې که مردان دي هم هغه دي
چې و سختې ته ونیسي ځانونه

***

واړه زړونه فراغت دي په ښادۍ کې
چې په غم کې مردانه شي سخا هغه

ر

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بيتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه يې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه تربڼه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پيمانه نه شي اخيستلای، يا يې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تيار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبيه کوي چې بايد هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وربځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لويي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګې نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چې بنيادې پيدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړه
سپينول يې و هرچاوته دي شاق
د عسل سره يې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په ميثاق

محمد اسمعيل يون — سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ((اخلاق ناصري)) په يادو ووايي
په اخلاق کې به ښه نه شي بد اخلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځايه داسې مسايل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصيت او ماهيت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورايه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې يو وتلی ټولنپوه ويلای شو.

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبیب) خوشال

په دارو کې چې ښه نیت وي
دارونه وي عبادت وي
عبادت په روغ صورت شي
ګڼې کله عبادت شي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زیاتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې یې زیاته مطالعه کړې وه. ځکه یې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زیات ځای ورکړی دی، ده هم په یو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم یې د (طب نامه) په نامه یو مستقل منظوم اثر لیکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسایلو په باب یو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتیا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په یو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

یو صحت بل عقل غواړه
ته په دا کې خوبي غواړه
که دا دواړه تو کښه نه وي

محمد اسمعیل یون

سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــــــوره هـــــــره خـــــــوبي ولاړه

پخوانيو حکيمانو او صوفيانو د روحاني قوت د پيدا کولو لپاره درې شيان لازمي ګڼلي دي:
(کم ويل، کم خوړل او کم ويده ل). خوشال بابا دا موضوع داسې ياد وي:

ابـــدال پـــه دا څلـــور خويـــه ابـــدال دی
کـــم ويـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کـــم ملاســـتی کـــا پـــه خـــوراک کـــا کمـــه مينـــه
پـــه دا شـــان يـــې پـــه عـــالم کـــې دی ژونـــدون

او به د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کـــه اوبـــه وي د بـــاران يـــا د چينـــې
د کـــوهي اوبـــه ضـــرر دی د بشـــر
ښـــې ســـړې خـــوړې اوبـــه د ســـړي ځـــان دی
ولـــې تـــود طعـــام ســـړې اوبـــه ضـــرر
چـــې تـــودې اوبـــه څـــوک څښـــي غارمـــه وهلـــی
پـــرې نقصـــان د اشـــتها شـــي رنـــګ اصـــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څــو چــې ډېــر طلبګــار نــه شــې طعــام مــه خــوره
هــر زمــان پــه شــخوند کــې مــه شــه لکــه ســتور

***

ډوډۍ غنمینـــــه وي کـــــه اوربشـــــینه
پـــه وخـــت د لـــوږې خـــوږه لګینـــه
مـــوږ د نبـــاتو حلـــوا تـــه نـــه ګـــوري
هوښـــیار بـــه پـــوه شـــي پـــه دا رازونـــه

خوشال بابا د سږي څواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سږي رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د مـــلا اوبـــه یـــې واړه در ګـــوهر دي
کــه ســړی یــې شــي د قــدر نــه خبــر
در ګــوهر بــه هغــه څــوک لــوني بــې ځایــه
چــې پــه پوهــه کــې ابلــه وي ګېــدی خــر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:

کــه قــوت زیــاتوي تــل خــوره شــوده پــۍ
چــې تــر دانــه دارو نشــته معتبــر
کــه یــې مــومې اوړی ژمــی ګبینــه خــوره
خــو پــه ســود یــې خبــر مــه کــړه خپــل پــدر

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننې عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي. خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د ناقص طبيب دارو لري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګرد، غبار، غارمه، چکړ هوا بد بويه
رنځ علت وبا پيدا کېږي اکثر

خوشبويي ښو لګوې هومره فايده ده
تندرستي ده هم سنت د پيغمبر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فصد سړي سره نافع دی
د هزار علت دافع دی

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پی
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کرکڼه ګوره
ځنې زړې واخله وروره
هغه زړې ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپيرکی چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه څربه هليله ګوره
پوست يې واخله زما وروره
دا پينځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
اوبه واخله څلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشيده کړه
نرم اور پسې سيده کړه
چې نيم سېر اوبه شي پاتې
اوبه نه وي کمې زياتې
بيا ور ګډې کړه شکرې
په ناشتا به يې ونغرې

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو اوبو چې نغړي
که څلوېښت ورځې څوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځينو ناروغيو، د ګنده دانو، بواسيرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځينو نورو ناروغيو په باب هم معلومات، علاج او لارښووني راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګيرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا دده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړي) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلو لایق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی باید دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دریم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پیرو د علم دی.

پنځم هنر د تیراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

یوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربیت دی.

دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی.

څوارلسم هنر د اسباب معیشت دی.

پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی.

شپاړلسم هنر د تجارت دی.

اولسم هنر د تحقیق د نسب دی.

اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.

شلم هنر د تصویر د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول – خصلت د مشورت

دویم – خصلت د عزیمت

دریم – خصلت د خاموشۍ

څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حیا

شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت وخوشخویی

اووم – خصلت د مروت

اتم – خصلت د عفو او کرم

نهم – خصلت د تمیز

لسم – خصلت د عدل د انصاف

یوولسم – خصلت د توکل

دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا

څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام

پنځلسم – خصلت د همت

شپاړلسم – خصلت د حلم

اوولسم – خصلت د غیرت

اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط

نولسم – خصلت د طاعت د ورع

شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې

[1] د خوشال ختیک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيان ورسي، لنډه دا چې حاکم بايد د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم ياد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سياست يا ديني او دنيايي علوم يې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفاى اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونه چې د خلکو په اتفاق دی
هغه به خوار شي چې په کې نفاق دی
دوه زړونه چې يو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر يګانګۍ چې نعمتونه راښکاره کا

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وایي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نه په زر وي نه په سر
یکباره یې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنیا په سود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره ترخنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا
چې دشمنان وي له هغو جنګ لري.

***

چې صرفه کاندي په سر
یا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترخنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

محمد اسمعیل یون　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـردار د عفـوې د کـرم څښتن
د جنگ تر کاره په اشتي مين ښه دی
ډېر هنرونه د مرد داری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بويه دا درې توکه
يو همت دويمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم يا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مارکه نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په ښهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرگندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

[1] گل پاچا الفت، ننگيالي پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ يو ډېر ښه ليکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې يو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه يوازې يو ښه خطاط و ، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهيت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د يو سياستوال او سياستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو يې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دربيمه کټګورۍ کې راوړی او وايي: ((دربيم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعريف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره ليکنه کړې ده. د ليک ارزښت يې په دې شان ځرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وايي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط يې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قيد شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سياق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت يې هم ډېر دی، قدر قيمت يې تر حساب تېر دی، که يې دولتمند زده کا زېب و زينت دی، که يې درويش زده کا د درويش دولت دی.

الحق څو چې څوک وايي دا هنر لايق د هغه تعريف دی، کار يې پټ نه دی ځرګند دی، ولې حيف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا ، لار نه ګوري، هر څوک يې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا يار دی:

درسته ښه يې ته دلداره يوه چار دې ده يکباره
چې و تا و ته نږدې شي نوره يې د هغه ياره

محمد اسمعيل يون سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه ورانی ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا ګر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کاماني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرګرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان ګداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. [1]

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د ځرګندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په ګوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښیي. وایي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط ګوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښیي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې ګوتې تر بند تراشه بویه، شګاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېر نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وایي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور ګوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق وور ډېر حرف وي دې کټه لکه کټه ګوته هسې وي.

---

[1] خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بد فتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شي که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شي، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همدا سې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او ښه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې مو ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، اروا پوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان ختک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ ل کال، ۲۰-۲۱ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي ليکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ داسې يو ستر عظيم او لوی شاعر، عالم، انديال، مبارز او څو اړخيز شخصيت و، چې که هر اړخ يې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله يو بېل شخصيت، يو بل خوشال او له نورو نه يو بېل او متمايز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال يو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصيت دی، چې نه په کې د ليک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د څېړنيو رسنيو له مخې د نورو د سيالۍ جوګه دی، نه يې ژبه د نړيوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړيکې د هغې له وياړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسيا سربېره پردی فرهنګي يرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن يې هم د پرديپالنې سيوری خپور کړی دی.

خو ددې ټولو لاملونو، تنګسياوو او نيمګړتياوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پرديو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې ليکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ يوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا يادونه نه وي راغلې. اکثرو هغو بهرنيو خپرونو چې پر افغانستان يا افغانانو يې ليکنې کړې، ضرور يې د لوی خان يادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، يو شمېر بهرنيو ختيځپوهانو او نورو ليکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې ليکنې کړې او مستقل اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړې دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تراوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۲۱ مخه لري او پر ۱۹۵۲م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکیډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز خټک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لویې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوره ټولګه دی، چې پر ۱۹۵۸م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په ۳۲ مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر ۱۹۲۲م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، د دې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په ۳۳۰ مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدايي نه ناپدید شو

محمد اسمعیل یون سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي كتاب ليكلى او پر ۱۹۷۱م كال په لاهور كې د شاهين چاپخونې له خوا چاپ شوى دى، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيد رسول رسا دا كتاب ترتيب كړى، د خوشال بابا د كلام انتخاب دى چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په كې شامل دي، دا كتاب پر ۱۹۲۴م كال په پېښور كې د يونيورستۍ بک ايجنسي له خوا چاپ شوى دى. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب كړى او پر ۱۹۲۵م كال په كابل كې د پوهنې په چاپخونه كې چاپ شوى دى. (۱۱۴) مخه لري په كتاب كې لومړى د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، وروسته د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښكار پوهنه) بحث شوى او هم د هغه د كلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مكتب:

دا كتاب دوكتور عارف عثمانوف ترتيب كړى او پر ۱۹۸۲م كال په دولتي چاپخونه كې د افغانستان د علومو اكاډمۍ له خوا چاپ شوى دى. (۲۱۴) مخونه لري، كتاب درې څپركي لري په لومړي څپركي كې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوى، په دويم څپركي كې د خټكو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژوند دود او د خوشال د فن په هكله خبرې شوي دي. په دريېم څپركي كې د خوشال د ادبي ښوونځي او د كتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغـه سیمینار د لیکنـو او نظمونـو ټولګـه ده، چې پـر ۱۹۷۱م کـال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو لـه خوا پـر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقـي پریس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتـاب پـه کابـل کـې چـاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- می ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلین په درناوي، د پښتو اکیډمۍ پېښور له خوا پـه ۴۰۷ مخونـو کـې چـاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، پـه لـومړۍ ګڼـه کـې یـې څلور ګڼې رانغـاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پـر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پـر ۱۹۸۵م کـال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکتر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷ م کال اپريل- مئ ګڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې ببلګې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او ليکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه ليکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې يې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دويم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځينې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صميم يو څېړنيز او تحليلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيريندل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکي او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر **۱۳۵۲**ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (**۱۹۵۱**) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲)مخونه لري. لیکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب ۹۸ مخه لري او پښتو اکیډمي پېښور پوهنتون له خوا پر ۱۹۲۳م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر ۱۹۲۸م کال چاپ شوی ، ۱۵۷ مخه لري، د کتاب په سریزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنیزانوالډسن د بابا اته ویشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او دیو کتاب په بڼه یې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصیدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګریزي ژبه ژباړل شوي او د استفین او زامنو په اهتمام یې پر ۱۸۹۰م کال په ۷۴ مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لایف اینډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د لاهور مېرمن خدیجه فیروزالدین د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې لیکلې ده اوبیا یې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لیکنه په انګریزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبیلې، ژوند او جګړو او مړینې سره اړه لري او دویمه برخه یې د خوشال له اثارو او فن سره، دا لیکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړیتوب او ځرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ویل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خدیجې ته د دې لیکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

څرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته څرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یوازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړې وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې نښه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالي پښتون،. پښتو ټولنه ۱۳۴۵ل کال.

۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور ۱۹۸۰م کال.

۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می ګڼه.

۴- خټک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک دعلوموا کاډمي ۱۳۵۸ل کال.

۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ل کال.

۶- خټک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور ۱۹۷۸م کال اپریل-می ګڼه.

۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک دافغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۸ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتين، صديق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتوټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفيع حبيب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک وصيتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفيع، حبيب الله، دخوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سيد رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شينواری، حمزه، ننگيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۱۵- صميم، محمد اصف، گام پر گام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور ۱۳۷۸ ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننگيالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

سمسورويب پاڼه

محمد اسمعيل يون

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library